

**ПОКРАЈИНСКИ ЗАВОД
ЗА СОЦИЈАЛНУ ЗАШТИТУ**

АНАЛИЗА РОДНЕ ОСЕТЉИВОСТИ УСЛУГЕ ДОМСКОГ СМЕШТАЈА ЗА ДЕЦУ МЛАДЕ У АПВ

„Родна равноправност је концепт који значи да сва људска бића имају слободу да развијају личне способности и праве изборе без ограничења наметнутих строгим родним улогама; да се различито понашање, жеље и потребе жена и мушкараца у једнакој мери узимају у обзир, вреднују и подржавају“

**ПОКРАЈИНСКИ ЗАВОД ЗА СОЦИЈАЛНУ
ЗАШТИТУ**

УВОД

Покрајински завод за социјалну заштиту (у даљем тексту Завод) је крајем 2019. године по први пут спровео анализу родне осетљивости у установама за смештај одраслих и старијих на територији АП Војводине. На основу ове анализе дате су препоруке са циљем да се у већој мери укључи родна перспектива приликом реализације услуге, а ради унапређења квалитета услуге са аспекта родне осетљивости. Анализа је упућена свим установама које су анализом обухваћене и доступна је на сајту Завода.

Програмом рада за 2021. годину планирана је израда анализе родне осетљивости услуге домског смештаја за децу и младе на територији АП Војводине, чиме Завод доприноси родној сензибилизацији система социјалне заштите а са друге стране давањем препорука даје допринос унапређењу квалитета услуга у систему социјалне заштите у АП Војводини.

Завод у оквиру свог мандата и деловања утиче на то да **институције система социјалне заштите буду у већој мери сензибилисане за питања равноправности, недискриминације и једнаких могућности**, да пружаоци услуга креирају своје интерне политике и механизме који ће допринети да пружање услуга социјалне заштите буде не само родно сензитивно, него осетљиво на различитости у сваком погледу: старости, националне припадности, социјалног порекла, сексуалне оријентације, вероисповести итд.

Овом анализом је обухваћено **6 установа за смештај деце и младих** на територији АП Војводине:

Према Уредби о мрежи установа социјалне заштите („Сл. гласник РС“, бр. 16/2012 и 12/2013) **4 установе које пружају услугу домског смештаја деци и младима без родитељског старања** оснивач је АП Војводина: Дом за децу и омладину „Вера Радивојевић“ Бела Црква, Дом за децу и омладину „СОС Дечије село др Милорад Павловић“ Сремска каменица, Дом за децу и омладину „Мирослав - Мика Антић“ Сомбор, Дом за децу и омладину без родитељског старања „Споменак“ Панчево и **2 установе за децу и младе са сметњама у развоју**: Дом за и младе са сметњама у развоју „Колевка“, Суботица и Дом за децу и омладину ометену у развоју „Ветерник“ Ветерник.

1. НОРМАТИВНИ ОКВИР ОД ЗНАЧАЈА ЗА АНАЛИЗУ РОДНЕ ОСЕТЉИВОСТИ УСЛУГЕ ДОМСКОГ СМЕШТАЈА

Нормативни и стратешки оквир који је значајан за анализу родне осетљивости чине национални и међународни документи.

Смештај у установу социјалне заштите

Услуге домског смештаја пружају се деци и младима чије се потребе не могу задовољити у оквиру биолошке, сродничке или хранитељске породице нити кроз услуге у заједници, на основу одлуке органа старатељства или суда, односно одлуком центра за социјални рад, до повратка детета или младе особе у биолошку породицу, односно до смештаја у сродничку или хранитељску породицу, усвојења или осамостаљивања. Дете млађе од три године не смешта се у дом, осим у случајевима предвиђеним

Устав Републике Србије јемчи људска права утврђена потврђеним међународним уговорима, општеприхваћеним правилима међународног права и законима, при чему закон ни у ком случају не сме да утиче на суштину зајемченог права (члан 18. став 1). Члан 19. Устава Републике Србије наводи да је сврха уставних јемстава „очување људског достојанства и остварење пуне слободе и једнакости сваког појединца“. Члан 15. установљава политику једнаких могућности као обавезу државе и јемчи равноправност жена и мушкараца.

Кључни закони у овој области су Закон о забрани дискриминације („Службени гласник РС“, број 22/09, 52/21), Закон о родној равноправности (Службени гласник РС“, број 52/21), подразумева једнака права, одговорности и могућности, као и равномерно учешће и уравнотежену заступљеност жена и мушкараца у свим областима живота.

АП Војводина је 2004. године донела Одлуку о равноправности полова (Сл. лист АП Војводине“, бр. 14/2004 и 18/2009). Овом Одлуком у АП Војводини уређује се остваривање равноправности жена и мушкараца, доношење прописа и предузимање посебних мера за спречавање непосредне и посредне дискриминације засноване на полу и стварање једнаких могућности остваривања права припадника оба пола у органима покрајине, институцијама чији је оснивач покрајина и јавним службама и предузећима у којима покрајина има право коришћења средстава. Покрајински органи дужни су да поштују и обезбеде равноправност жена и мушкараца. Поред Одлуке, у АП Војводини је донет и Закључак Покрајинске владе о увођењу принципа родне равноправности у све стратегије, програме и пројекте и активности покрајинских органа управе (2009. године).

Заштита жена од дискриминације и **поштовање родне равноправности представљају основ остваривања људских права** утврђен бројним међународним документима које је Република Србија потврдила. Процес укључивања наше земље у европске интеграције захтева да се у остваривању и заштити основних људских права поштују највиши међународни стандарди који проистичу из тих докумената.

2. ЗАШТО РОДНА АНАЛИЗА?

У претходном периоду Република Србија је направила значајан помак у правном и институционалном оквиру за заштиту и унапређење родне равноправности. **У пракси, међутим, жене и мушкарци још увек немају равноправан положај у различитим сферама живота.**

Истиче се да држава има водећу улогу у стварању услова за родну равноправност, односно отклањање родно засноване дискриминације, која и даље постоји у свим сферама друштва.

Ометање или спречавање приступа услугама и добрима која се финансирају из буџета и **једнак третман особа које су у неједнаком положају представљају дискриминацију**. Са друге стране, циљане активности којима се изједначава положај неке дискриминисане групе током одређеног временског периода потребног за изједначавање положаја не представљају дискриминацију већ посебну афирмативну меру.

Када разматрамо услугу домског смештаја, која је била предмет ове анализе, сврха увођења родне перспективе јесте да се на адекватан начин одговори на потребе различитих група корисника на смештају – дечака и девојчица¹ и да се принцип родне осетљивости примени кроз све фазе пружања услуге – почев од процене потреба, планирање услуге, начин на који се услуга реализује и евалуацију услуге, односно утврђивање ефеката које услуга има на дечаке а који има на девојчице.

Питање родне осетљивости треба да буде заступљено у свим аспектима пружања услуге: у стручном раду, креирању интерних процедура и правила установе, осмишљавању садржаја рада са корисницима, континуираном професионалном усавршавању ангажованог особља у областима родне једнакости, забране дискриминације итд.

Увођење родне перспективе је један од механизма унапређења квалитета услуге, квалитета живота дечака и девојчица на смештају и касније у процесу осамостаљивања. Услуге које су креиране као једнаке за све и не препознају специфичне потребе група корисника - дечака и девојчица, могу као такве да буду окарактерисане као недовољно родно осетљиве.

Анализа родне осетљивости услуге домског смештаја за децу и младе од великог је значаја уколико узмемо у обзир могући ризик, да се девојчице које су на смештају у установи (или хранитељској породици) и које напуштају систем социјалне заштите, лако могу наћи у ситуацији **вишеструке дискриминације**. Ово је посебно важно имајући у виду испреплетаност вишеструких фактора који их у такав положај могу довести – девојчице Ромкиње, присуство инвалидитета, нижи ниво образовања, лошији економски положај након изласка из система социјалне заштите. „Младе жене се суочавају са многим тешкоћама у својим локалним заједницама, највише са тешкоћама које произлазе из друштвених норми (осуђивање средине, исмевање и омаловажавање, етикетирање, пласирање неистина и стварање предрасуда о младим женама „домкињама“), следе тешкоће које се односе на слободу изражавања мишљења и одлучивања, као и тешкоће које се односе на безбедност, неравноправност, насиље, незапосленост и приступ образовању“². Тешкоће кумулативно присутне воде у спиралу несигурности и социјалној искључености. Имајући у виду овакве наводе, оправдано је да као систем поставимо себи питање: *Са којим се тешкоћама сусрећу девојчице и девојке кориснице услуга система социјалне заштите или када напуштају систем социјалне заштите?*

Анализа родне осетљивости услуге домског смештаја за децу и младе је важна и када имамо у виду **значај који социјализација има у настанку родних стереотипа и родне дискриминације**. У току процеса социјализације деца уче да буду девојчице/жене и дечаци/мушкарци тако што усвајају норме и вредности које друштво сматра карактеристичним за њихову родну групу. Сетите се само родних порука које сте добијали/е у детињству о томе како треба да изгледају и да се понашају девојчице, а како дечаци, и размислите о томе како је то утицало на вас. Проблем настаје када се родне карактеристике проглашавају природним, а затим користе за оправдавање неједнакости. Многи сматрају да су жене емотивније од

¹ У даљем тексту ћемо користити изразе дечаци и девојчице иако се на смештају у установама које су обухваћене овом анализом налазе и млади, узраста од 18 до 26 година.

² Извештај о правима жена и родној равноправности у Србији за 2019. годину, Kosana Bekker, Biljana Janjić, Valentina Lepojević

мушкараца, занемарујући притом, најчешћи начин социјализације девојчица и дечака током које се девојчице охрабрују да испољавају емоције, а дечаци да их потискују. Један од примера различитог односа према девојчицама и дечацима је када одрасли теше девојчицу док плаче, а дечаку забрањују да плаче, подсећајући га да је он мушко, а не нека „сека перса“. Ове поруке утичу на понашање и начин реаговања када деца одрасту, па се тако, на пример, у друштву прихвата уверење да жене нису дорасле учешћу у политичком животу јер су превише емотивне и расплакаће се у првој тешкој ситуацији са којом се суоче.

Стандарди пружања услуга и професионална етика обавезују све запослене да у свом раду уважавају личне и културолошке посебности сваког корисника. Међутим, утицај свакодневних пракси, рутине, несвесно преношене сопствене вредности, ставови, емоције, небројене невербалне комуникацијске поруке, субјективна очекивања запослених, прећутна правила, стереотипи и предрасуде, уређење, распоред и кориштење ентеријера и опреме... све то утиче да девојчице и дечаци, углавном на несвесном нивоу, усвајају поруке које утичу и на њихове социјалне интеракције, како вршњачке тако и са одраслима. *Да ли у установама (па и у друштву уопште) владају ставови и мишљења да девојчице и дечаци треба да се понашају у складу са својим полом и традиционалним родним улогама? И да ли ми као стручњаци у креирању услуга у довољној мери уважавамо родну перспективу и креирамо услуге које неће социјализацијом допринети преношењу традиционалних родних образаца?*

Због оваквих питања родна анализа је важна, јер уочавањем евентуалних неједнакости међу половима и давањем препорука за унапређење, имамо за циљ да допринесемо да услуга буде у већој мери родно сензитивна и да се родна перспектива у већој мери укључи у процес пружања услуге, како би девојчице и дечаци на смештају у установама одрастали у окружењу у којем се негује толеранција и афирмише равноправност. Усмеравањем ка родној равноправности креирамо услове за спречавање родно заснованог насиља.

У овој анализи посматране су разлике међу групама корисника на смештају – дечацима и девојчицама, кроз различите сегменте реализације услуге, са циљем да се утврде евентуалне неједнакости и испита укљученост родне перспективе у процесу пружања услуге. Крајњи циљ јесте да се давањем препорука допринесе постизању **вишег нивоа родне осетљивости услуге кроз елиминацију родних стереотипа и предрасуда и промовисање концепта родне равноправности.**

Као посебан проблем са којим се суочавају установе за смештај деце и младих и који на овом месту желимо да истакнемо, јесте структура корисника на смештају коју последњих година карактерише све већи број деце са изазовним понашањем и проблемима менталног здравља, која захтевају већи степен бриге запослених радника.

Ово је системски проблем који постоји већ годинама, у смислу неразвијености капацитета за подршку и смештај ове деце. Уз уважавање напора са којима се суочавају запослени у установама за смештај деце и младих у раду са овом децом, сматрамо да је сензибилизација запослених и деце на смештају за питања родне равноправности једнако релевантна, јер доприноси да дечаци и девојчице одрастају стварајући друштво без дискриминације и насиља.

3. МЕТОДОЛОГИЈА

Циљ ове анализе био је да се утврди актуелно стање у погледу родне осетљивости услуге домског смештаја у установама за смештај деце и младих на територији АП Војводине и дају препоруке за унапређење квалитета услуге у примени принципа родне осетљивости.

Појединачни циљеви анализе односили су се на утврђивање актуелног стања и евентуалних разлика међу групама корисника у следећим аспектима услуге:

- Структура корисника на смештају у установи;
- Интегрисаност питања родне осетљивости у области партиципације корисника у раду установе;
- Интегрисаност питања родне осетљивости у процедуре, правила, праксе и сл. који се примењују у установи;
- Интегрисаност питања родне осетљивости у креирању садржаја рада са корисницима у установи (репродуктивно здравље, образовање и васпитање, спортско – рекреативне, културно – забавне и едукативне активности, ризична понашања дечака и девојчица на смештају);
- Структура ангажованог особља у установи;
- Обученост ангажованог особља у области родне равноправности, дискриминације, репродуктивног здравља и сл;
- Разумевање значаја питања родне осетљивости и везе се унапређењем квалитета услуге и живота корисника на смештају.

Анализа је урађена на основу података који су прикупљени наменски креираним упитником крајем 2020. године и на основу података расположивих у годишњим извештајима о раду установа за 2019. и 2020. годину.

Анализом су обухваћене установе за смештај деце и младих које су у ту групу установа сврстане у складу са Уредбом о мрежи установа. Засебно су анализирани подаци четири установе (бивши домови за децу без родитељског старања) и две установе („Колевка“ и „Ветерник“ за смештај деце и младих са сметњама у развоју). Ипак, важно је да истакнемо да се на смештају у Дому „Ветерник“, од укупног броја корисника на смештају на крају 2020. године налазило 385 корисника узраста преко 26 година (59.5% од укупног броја корисника на смештају). Од тог броја 63.5% су чиниле жене. Подаци о наведеном броју одраслих корисника нису ушли у ову анализу, обухватили смо само податке о деци и младима.

Све установе обухваћене упитником одговориле су у пролонгираном року у односу на рок који је дефинисан приликом слања анкете и уз додатно позивање установа и захтеве да на анкету одговоре. Разлози који су наведени за кашњење у слању анкете односили су се на преоптерећеност радника основним послом смањеним бројем извршилаца, тешкоће око организације посла услед пандемије Ковида-19. Међутим, ово би могло да нам указује и на маргинализацију овог питања као мање важног и сензибилизацију представника установа за питање родне осетљивости. На ово указујемо имајући у виду претходно изнету проблематику са којом се установе за смештај суочавају везано за рад са децом и младима који имају менталне сметње и проблеме у понашању, а која је у већем фокусу интересовања ових установа. Стечен је утисак да је питање родне осетљивости услуге доживљено ипак као мање важно.

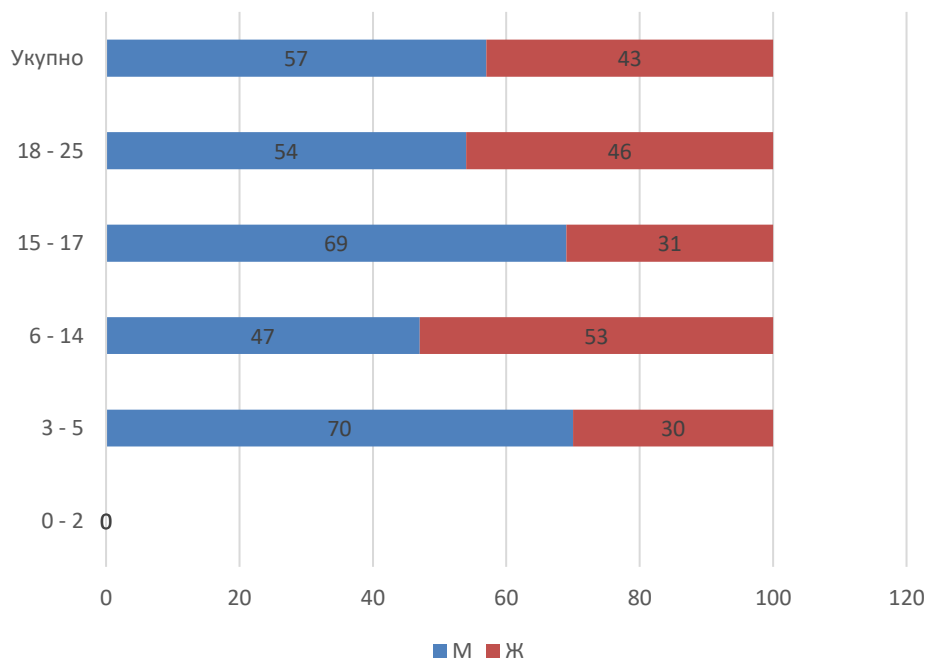
4. РЕЗУЛТАТИ АНКЕТЕ О РОДНОЈ ОСЕТЉИВОСТИ УСЛУГЕ ДОМСКОГ СМЕШТАЈА ЗА ДЕЦУ И МЛАДЕ У АП ВОЈВОДИНИ

4. Подаци о корисницима

4.1. Структура корисника на смештају по полу

Уочава се разлика полне структуре корисника на смештају у односу на структуру опште популације - према подацима Републичког завода за статистику – Сектор статистике за АП Војводину, попис становништва из 2011. године показао је да на територији АП Војводине живи укупно 1.931.809 становника/ца, од чега су 51,36% жене, док су 48,64% мушкарци.

Специфичност установа за смештај деце и младих (**бивших домова за децу без родитељског старања**) је већа процентуална заступљеност корисника мушког пола у односу на женски пол. Од укупног броја корисника на смештају 57% су дечаци, а 43% девојчице. Удео девојчица на смештају је најмањи у узрасној групацији од 3 до 5 година 30% и 15 до 17 година 31%, затим се повећава на 46% у узрасту од 18 до 25 и највећи је удео девојчица међу корисницима на смештају у установама на узрасту од 6 до 14 година 53%. Дакле, највећа разлика у процентуалној заступљености дечака и девојчица на смештају уочава се код узрасне групе од 15 до 17 година, у смислу веће процентуалне заступљености дечака.

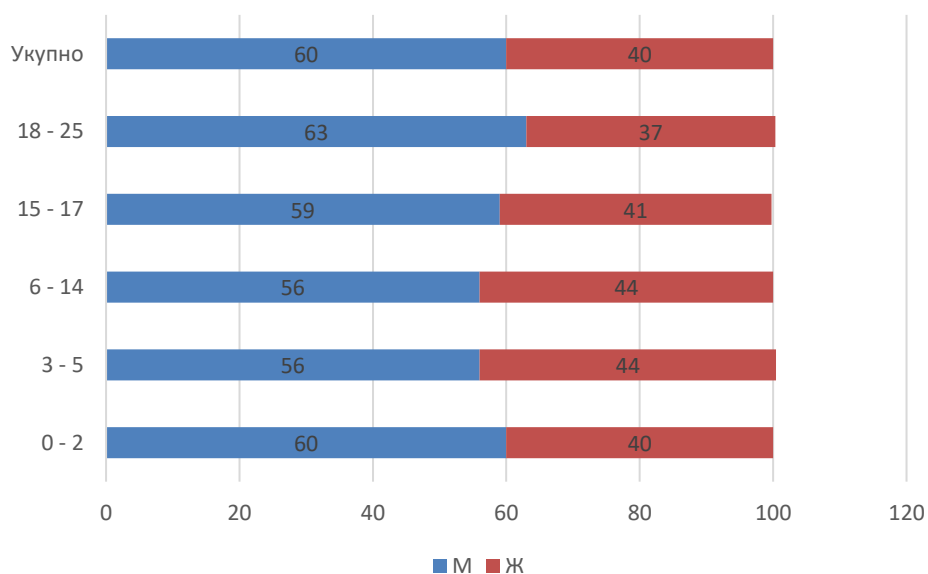

Полна структура корисника у домовима за смештај деце и младих без родитељског старања (%)

У заштити деце без родитељског старања, податак о већем уделу дечака на смештају у установама у појединим узрасним групацијама, могао би да се доведе у везу спремношћу хранитељских породица да прихвате на смештај дете мушког пола, као и њиховим капацитетима да одговоре на потенцијална или испољена изазовна понашања код дечака (агресивно понашање, бежање, нижи школски успех и сл.). Са друге стране, ово можемо посматрати и у светлу постојања стереотипа да се такви облици понашања код дечака чешће испољавају. Такође, у пракси није ретка појава

да деца са изазовним понашањем у одређеном узрасту, са хранитељства долазе на смештај у установу, у фази када хранитељска породица више не може на адекватан начин да одговори на изазове, најчешће у периоду адолесценције.

У структури укупног броја корисника на смештају **у установама за смештај деце и младих са сметњама у развоју** удео корисника женског пола је мањи у односу на кориснике мушког пола - од укупно 277 деце и младих на смештају у овим установама 40% су женског пола. Ако посматрамо структуре по појединачним узрастним групацијама, нема значајнијих разлика (као што је то примећено код домова за децу без родитељског старања), а удео корисница креће се у распону од 37% до 44%.

Полна структура корисника у домовима за смештај деце и младих са сметњама у развоју (%)

4.2. Структура корисника који су током 2019. и 2020. године примљени на смештај

У домовима за смештај деце и младих без родитељског старања током 2019. године је примљено укупно 35 а у 2020. години 36 деце и младих. Међу новим корисницима је 47% девојчица (17), а 53% дечака (19).

У установама домског смештаја деце и младих са сметњама у развоју, током 2019. године на смештај је примљено 11 док у 2020. години примљено 13 корисника (72%). Број примљених корисница у 2019. години је 3, док је број примљених корисница у 2020. години 5 (28%).

4.3. Структура корисника на смештају према разлогу смештаја

Доминантан разлог смештаја у установама за смештај деце и младих без родитељског старања је неадекватно родитељско старање, који је заступљен код 45% корисника. Овај разлог смештаја је као најчешћи заступљен и код девојчица и код дечака, код 50% девојчица на смештају, а код дечака у 41%.

Доминантан разлог смештаја у установама за смештај деце и младих са сметњама у развоју је немогућност родитеља да одговоре на здравствене потребе корисника, односно неспремност породице да преузме бригу о кориснику (код пунолетних – младих). Не евидентира се значајнија разлика у заступљености разлога смештаја код мушког и женског пола. Овај разлог смештаја је заступљен са 92% код корисника мушког пола и са 90% код корисница на смештају.

4.4. Структура корисника на смештају према дужини боравка на смештају

Највећи број корисника у установама за смештај деце без родитељског старања је на смештају у установи од 2 до 5 година (33% од укупног броја корисника). Од тог броја 58% су корисници мушког пола а 42% су кориснице.

Уочава се разлика у дужини трајања смештаја ако посматрамо по полу, па је тако међу дечацима удео корисника који су на смештају релативно дуго (преко 5 година) 26%, док је тај удео код девојчица 20%.

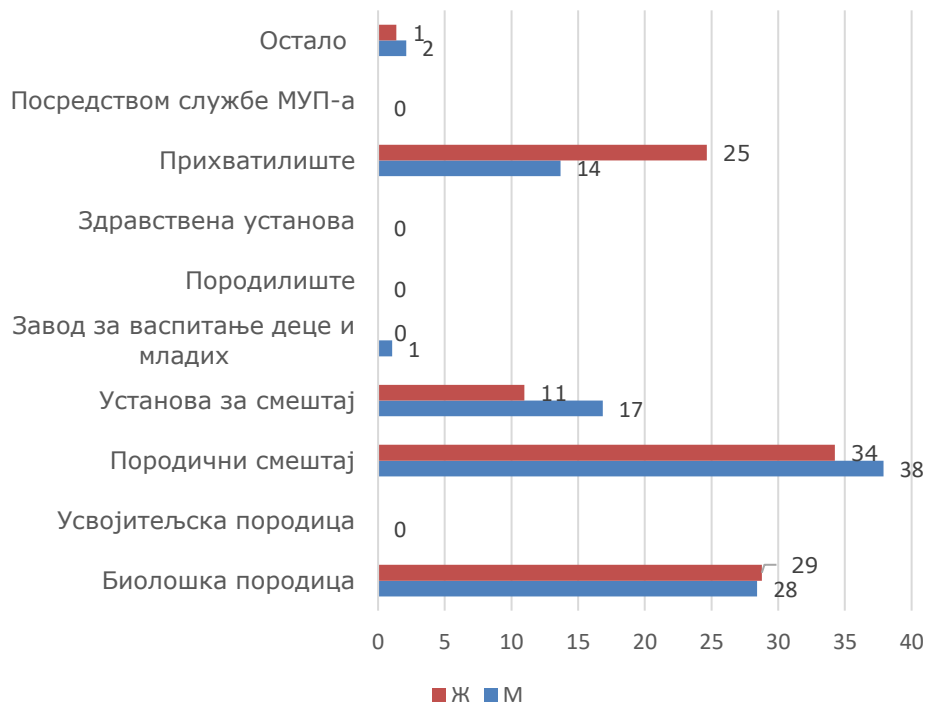
У установама за смештај деце и младих са сметњама у развоју скоро половина (46%) корисника³ на смештају је преко 20 година. Ако посматрамо кориснике који су на смештају преко 5 година примећује се разлика према полу – код мушкараца је тај удео 92%, а код корисница нешто већи - 96%. Дакле, када ако узмемо у обзир да корисници у овим установама готово не напуштају смештај, онда можемо рећи да жене и девојчице значајан део свог живота проведу у институционалном окружењу.

4.5. Структура корисника на смештају према средини боравка пре доласка у установу

У установама за смештај деце без родитељског старања највећи број деце долази са породичног смештаја и из својих биолошких породица⁴. Када посматрамо структуру према полу види се да највећи удео и дечака и девојчица долази са породичног смештаја и биолошких породица. Али можемо да видимо да постоје извесне разлике – нешто веће разлике се уочавају код прихватилица и установе за смештај – удео девојчица које су пре смештаја у установу биле у прихватилицу је 25% док је за дечаке 14%, удео девојчица које су на смештај премештене из неке друге установе је 11% док је за дечаке 17%. За 4% више дечака него девојчица долази на смештај из хранитељске породице. *Ово може да указује да дечаци чешће мењају смештај - долазе из друге установе и породичног смештаја, док девојчице из прихватилица - које по својој сврси представља ургентан и привремени облик смештаја.*

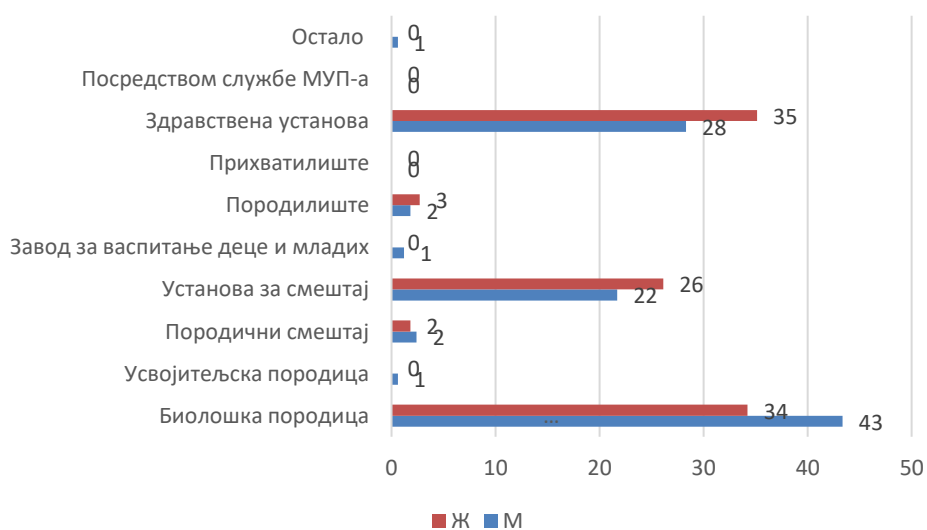
³ Узимајући у обзир све кориснике на смештају – деца, млади, одрасли и старији.

⁴ Број деце која долазе са породичног смештаја у установу социјалне заштите је просечно 58 корисника⁴ у периоду 2017. до 2020. године и приближно је једнак просечном броју деце и младих који долазе из биолошке породице (59) у наведеном периоду.

Структура корисника у домовима за смештај деце и младих без родитељског старања према средини боравка пре доласка у установу (%)

У установама за смештај деце и младих са сметњама у развоју највећи број корисника долази у установу из биолошких породица и других установа за смештај. Када посматрамо структуру према полу онда можемо да видимо да постоје извесне разлике – међу дечацима, удео оних који су на смештај дошли из биолошке породице је 43% док тај удео код девојчица износи 34%. Дечаци најчешће долазе на смештај из биолошке породице (43% дечака), док девојчице из здравствене установе (35%), па потом биолошке породице (34%) и друге установе за смештај (26% девојчица).

Структура корисника у домовима за смештај деце и младих са сметњама у развоју према средини боравка пре доласка у установу (%)

4.6. Образовна структура корисника

У општој популацији старијих од 15 година, према подацима из пописа становништва, број жена без школске спреме је више од три пута већи од броја мушкараца, а жене са непотпуном основном школом су два пута бројније у односу на мушкарце⁵. Ови статистички подаци говоре о неједнаком положају жена у сфери образовања.

Према подацима добијеним из установа за смештај деце и младих, 133 је укључено у васпитно образовни процес (предшколска установа или школа). Ако посматрамо разлике између девојчица и дечака у образовној структури, може се приметити да постоји разлика у уделу оних који/е су напустили школовање – неспособљени, у смислу да је њихова заступљеност нешто већа код девојчица (38%) него код дечака (32%). *Било би занимљиво истражити који су разлози за напуштање школовања код једних и других, имајући у виду могући утицај родних улога и родних стереотипа (очекивања у погледу академског постигнућа, улазак у брак као начин решавања егзистенције код девојака и осамостаљивање и сл).*

Врста школе	Пол		
	М	Ж	УКУПНО
Не похађа предшколску установу, а предшколског је узраста	5	7	12
Похађа предшколску установу	3	1	4
Не похађа основну школу, а основно школског је узраста	12	7	19
Редовна основна школа	8	6	14
Специјална основна школа	37	24	61
Редовна средња школа	14	8	22
Специјална средња школа	11	5	16
Школа за основно образовање одраслих	1	1	2
Студенти - виша и висока школа	1	1	2
Напустили школовање – неспособљени	46	37	83
Завршили школовање	5	0	5
УКУПНО	143	97	240

Јасно је да статистика опште популације указује на неповољан положај жена у нашем друштву у сфери образовања што се одражава и на образовну структуру дечака и девојчица на смештају. У Републици Србији је девојчицама и дечацима, девојкама и младићима, женама и мушкарцима, обезбеђен једнак приступ образовању на свим нивоима. Не постоје разлике у школама и школским предметима у погледу доступности девојчицама и дечацима. Међутим, деца и млади који живе у резиденцијалним установама често се суочавају са разним видовима предрасуда и

⁵ Становници/це АП Војводине старији од 15 година према подацима из пописа имају у највећем броју (50,91%) завршено средње образовање (54,03 % мушкарци и 45,97 % жене); затим следи основно образовање које има 21,75 % становника/ца (45,43% мушкарци и 54,57% жене), док завршено високо образовање има 9,18% становника/ица (45,96% мушкарци и 54,04% жене). Попис је показао да у категорију са непотпуном основном школом спада 10,68% становника/ца АП Војводине (33,56% мушкарци и 66,44% жене), док у категорији без школске спреме има 2,33% становника/ца (76,45% жене и 23,55% мушкарци).

стереотипа у школској средини, што даље води ка осећању неприхватања, губитка мотивације, честих изостанака, лошег школског успеха и др, са потенцијалним крајњим исходом у виду напуштања школовања.

Стереотипи везани за родне улоге које друштво даје дечацима и девојчицама кроз различите могућности, привилегије и права на крају стварају социјалне разлике између мушкараца и жена, што је нарочито изражено у степену образовања. Негативни стереотипи⁶ о једној групи, као на пример: девојчице су лошије у математици или уопште у науци или технологији, ометају чланове те потцењене групе да раде лошије и постижу мање, због индиковане претње која активира негативни стереотип. Негативни стереотип о томе да су жене лоше у математици или науци уопште, почиње већ у основној школи. Услед родних улога које женама дају мање моћи и мање ресурса, девојчица која напусти школовање у већем је ризику од социјалне искључености, сиромаштва и насиља, за разлику од дечака који захваљујући родним улогама имају више моћи и ресурса, уз стереотип који их прати да су способнији.

5. ПОДАЦИ О ЗАПОСЛЕНИМА

5.1. Полна структура кадра

У кадровској структури у установама за смештај деце и младих са сметњама у развоју видимо да је у овим установама запослено 17% мушкараца а 83% жена. Ово је сасвим очекивани податак, јер највећи број запослених у овим установама чине технички радници и сарадници (неговатељице, спремачице/чистачице...), што су „типично женска занимања“. *Занимљиво је да приметимо да су и називи ових радних места исказани у женском роду.*

У установама за децу без родитељског старања је слична кадровска структура према полу, 28% мушкараца и 72% жена је ангажовано на пружању услуге.

У овој анализи нам је било интересантно да видимо каква је структура према полу на управљачким позицијама у овим установама, управо имајући у виду статистичке показатеље који говоре да је највише жена запослено у сектору социјалне заштите услуга, док је међу руководиоцима, функционерима и доносиоцима одлука учешће мушкараца 37%.

Од укупног броја запослених мушкараца у установама за децу без родитељског старања 15% је на руководећим позицијама, док је удео жена на руководећим позицијама 5% од укупног броја запослених жена.

У установама за децу и младе са сметњама у развоју, мушкарци на руководећим позицијама су заступљени са 3% у односу на укупан број мушкараца, док је удео жена на руководећим позицијама 2% у односу на укупан број жена.

5.2. Стручно усавршавање запослених на теме родне равноправности, дискриминације, репродуктивног здравља и сл.

Добијени подаци из упитника о стручном усавршавању запослених на тему родне равноправности, дискриминације, репродуктивног здравља, доста су неповољни. Од укупно 6 установа које су одговориле на упитник, **2 установе је одговорило да у претходне три године њихови запослени нису учествовали на стручном**

⁶ "претња стереотипа" (Стееле и Аронсон, 1995)

усавршавању на наведене теме, а остале установе су учествовале на по једном семинару.

- Установе за смештај деце и младих са сметњама у развоју су учествовале на једном семинару „Сексуалност особа са инвалидитетом у установама социјалне заштите“,
- Једна установа за смештај деце без родитељског старања је учествовала на семинару „Сензибилизација стручних радника за рад са особама које живе са HIV-ом“. Две установе нису учествовале на стручном усавршавању из наведених области, једна установа је потврдила учешће али није навела назив теме.

6. ПРОЦЕДУРЕ И ПРАКСЕ

6.1. Интегрисаност питања родне осетљивости у области партиципације корисника у раду установа

Питање на који начин је родна перспектива интегрисана у област партиципације корисника у доношење одлука у установи, посматрали смо кроз учешће дечака и девојчица у различитим управљачким телима која се формирају у установи, а укључују учешће корисника на смештају у тим установама.

Кроз упитник смо добили податке да су партиципаторна тела корисника најчешће: домска заједница, савети корисника, различите комисије (нпр. комисија за израду јеловника) и учешће корисника у управним одборима установа.

За потребе ове анализе груписали смо ова корисничка партиципаторна тела и анализирали учешће оба пола. Од 4 установе које су одговориле, у телима која су формирана учествује више девојчица. Једна установа је навела да у управном одбору имају члана мушког пола. У осталим телима која немају управљачку функцију као што су савети домске заједнице и комисија за јеловник преовлађују кориснице.

Анализом одговора у којима су установе образлагале начине на које се врши одабир корисника, и да ли се води рачуна о заступљености дечака и девојчица у овим телима, у одговорима се наводи *„Представници Домске заједнице се бирају на основу способности, целокупног функционисања у Дому и мотивације да се ангажују. До сада је сваки састав био мешовите родне структуре, без посебне потребе да се води о томе рачуна“,* *“Сви корисници су истовремено и чланови Домске заједнице. Руководство Домске заједнице бирају сви чланови путем слободног изјашњавања”*

Сви одговори указују на то, да начин одабира представника корисника у овим телима подразумева ангажовање корисника кроз предлагање чланова и гласање („демократско гласање“). Одговори указују и на то да постоји простор да се питању родне осетљивости и њеном разумевању може посветити нешто већа пажња (такође и разумевању значаја партиципације корисника у општем смислу и подстицању њихове мотивације за укључивањем у доношење одлука у установи).

Жалби и притужби писмених није било, у једној установи се наводи 35 усмених притужби (податак из годишњег извештаја о раду установе за 2019. годину). У

подацима који су прикупљени од установа за потребе ове анализе, наведено је да није било притужби и жалби у периоду од 01.01.2020 до 01.10.2020. године.

6.2. Пракса бриге старије деце о млађима

Свих 6 установа је наводило одговоре да се сви корисници без обзира на пол подстичу да у оквиру својих способности буду подршка млађој деци и да су једнака очекивања од дечака и девојчица по том питању.

Родно - неутрални приступ претпоставља да жене и мушкарци имају исте потребе и проблеме. Међутим, искуство показује да жене и мушкарци могу да имају различите потребе и приоритете, јер како дете одраста, породица и друштво дају им различите атрибуте, могућности, привилегије и права, који на крају створе социјалне разлике између мушкараца и жена и различит ниво приступа ресурсима и добрима. Један од одговора који је добијен из установе на питање о укључивању дечака и девојчица у бригу о млађима је: *„Негују се односи између старијих и млађих корисника слично развоју односа заснованих на разумевању и толеранцији као у породици“*. Да ли овакав одговор можда указује да родне перспективе нису довољно освешћење, односно да је присутна нормализација о томе како треба да се понашају чланови унутар породице? Родна перспектива подразумева „свест о родним разликама“, те је сходно томе потребно осмислити стратегију укључивања тих разлика (родну димензију или перспективу родне равноправности), приликом формулисања мера, политика и активности. У већини друштава, мушкарци обично доминирају одлучивањем у заједници и у домаћинству, тако да, заправо, “родно-неутрални” приступи могу да буду реакција више на мушке приоритете него решавање потреба жена.

Поменућемо и да већина одговора из установа на наведено питање о пракси бриге старијих о млађима, упућује на присуство и развијену емпатију старијих према млађим корисницима, независно од пола.

6.3. Репродуктивно здравље деце и младих

Способност младе особе за постизање репродуктивног здравља и благостања зависи од приступа свеобухватним информацијама о сексуалности, знањима и ризицима и штетним последицама сексуалне активности, приступа здравственим услугама и окружењу које промовише репродуктивно здравље.

На питање о доступности информација о репродуктивном здрављу дечака и девојчицама, добили смо одговоре да су информације и знања о репродуктивном здрављу подједнако доступни, кроз групни и индивидуални рад, и дечака и девојчицама. Теме које су најзаступљеније су: методе контрацепције, полно преносиве болести, важност редовних здравствених прегледа. Поред стручних радника у установама, овом темом се баве у школи, а установе организују и гостовања предавача здравствене струке. Приметно је веће интересовање девојчица за тему репродуктивног здравља, што можемо окарактерисати као утицај предрасуда о жени као искључиво одговорној за бригу о овој теми.

У оквиру установа организован је групни рад где се једном до два пута недељно обрађују теме које се односе на родну равноправност, недискриминацију, превенцију насиља, емотивне односе у партнерској вези, дискриминацију и како се заштитити. Дечаци и девојчице су у адолесцентском узрасту веома заинтересовани

за ове теме. У оквиру групног рада са децом обрађују се теме лепог понашања, помоћ млађима, неговање другарства, превенције насиља – агресивних испада.

У узрасном периоду од најкасније 14 године, за сваког дечака и девојчицу се израђује план напуштања заштите и еманципацију који садржи циљеве и исходе везане за процес осамостаљивања (што укључује бригу о здрављу, планирање породице и репродуктивно здравље, и друге области као што су образовање и занимање, запослење, лична безбедност и сналажење у кризним ситуацијама, вештине решавања проблема и доношења одлука).

6.4. образовање и васпитање

Стручни профили за које се дечаци и девојчице који су на смештају у установама најчешће опредељују приликом уписа у средње школе, приказани су у табели.

Стручни профил	Дечаци	Девојчице
Обућар	2	0
Трговац	1	3
Фризер	6	5
Ткач	2	0
Картоничар	1	1
Возач моторних возила	1	1
Економски техничар	1	1
Прехрамбени техничар	1	0
Гимназија	1	0
Столар	3	0
Електромонтер	1	0
Цвећар	0	3
Конобар	2	0
Аутомеханичар	1	0
Хортикултура	1	0
Педикир маникир	0	4
Техничар моторних возила	1	0
Туристички техничар	0	1
Кројач	0	3
Кувар	1	0
Књиговезац	5	2
Техничар за нафту и гас	0	2
Месар	1	0
Оператер машинске обраде	0	1
Возач	1	0
Аутомеханичар	1	0
Бравар	2	0
Грнчар /лончар	0	2

Уочава се да „типично“ мушка занимања (бравар, електромонтер, конобар, књиговезац) чешће бирају дечаци, док се девојчице опредељују за „женска“ занимања (кројач, педикир, маникир и др). Разлике у доступности средњег образовања између девојчица и дечака не постоје у погледу средње стручне спреме, али је сам избор занимања често руковођен традиционалним поделама на мушка и женска занимања, односно избори дечака и девојчица снажно су обликовани социјалним нормама и вредностима. Родни стереотипи утичу на избор образовања младих тако да девојке више „воле“ врсте професија „помагања другима“ у

поређењу са дечама које више „траже“ професије које одговарају њиховим „мушким карактерним цртама“⁷.

Потребно је утицати на смањење родне сегрегације на свим нивоима образовања и охрабривати девојчице и дечаке за нетрадиционална женска и мушка занимања.

6.5. Вештине свакодневног живота

Развијање способности, знања и практичних вештина неопходних у свакодневном животу и успостављању самопоштовања и поверења у односима са другима, реализује се са корисницима у складу са узрастом. Одговори које смо добили из установа говоре и о томе да су корисници подједнако укључени у све активности, искључиво према степену интересовања и способностима.

Кроз рад са децом особље домова не уочава традиционалну поделу улога на мушке и женске вештине и присуство родних стереотипа, већ се разлика више уочава у односу на способности и мотивацију. У последњим годинама уочено је да девојчице губе интерес за типично женске кућне послове, док код дечака и даље постоји интерес за послове домара, електричара у установи.

Очекивања се постављају у складу са узрастом деце, а не у односу на пол. Корисници који су пред изласком из установе пролазе кроз неформалну школу животних вештина, у оквиру које сви добијају информације о практичним проблемима пред којима ће се наћи (проналажење и чување посла, руковођење новчаним примањима, вођење сопственог домаћинства...).

Видљиво је присутан родно неутрални приступ који све третира једнако, без прављења разлике у односу приоритете и потребе који су везани за родне улоге.

6.6. Спортско – рекреативне, културно – забавне и едукативне активности

Активности које се планирају и реализују у оквиру установа за смештај деце и младих су прилагођене способностима и интересовањима дечака и девојчица. Потребе деце у овој области испитују се путем индивидуалних и групних разговора са васпитачима, састанцима Домске заједнице, упитницима о задовољству, индивидуалним плановима. Деца активно партиципирају у избору рекреативних, културно забавних и едукативних активности. Предлози деце су усмерени ка забави, желе нове канале на ТВ-у, више рачунара, бољу и бржу интернет конекцију, сталан приступ интернету, нове игрице на конзоли, опрему и реквизите за спортске активности, раније су тражили посете биоскопу и утакмицама. Такође, велики број предлога се односи на храну, желе грицкалице и сокове, а мање куваних јела и сл. Појединачно траже да им се омогући тренирање у клубовима или теретани.

Дечаци су више заинтересовани за спортске активности (игре лоптом - фудбал и др), док су девојчице више заинтересоване за теме/активности везане за улепшавање. У пракси има примера да девојчице тренирају фудбал и околина је подржавајућа по том питању. Исто тако, дечаци се неретко самоиницијативно укључују у кулинарске, цвећарске, керамичарске и литерарне радионице, док нема примера да су се девојчице укључивале у типично „мушке“ активности.

⁷ Жене се углавном баве пословима који имају везе са „људима“, док мушкарци раде са „стварима“ (Су, Роундс, и Армстронг, 2009).

Установе имају став да не постоји подела на мушке и женске активности, деца се укључују у складу са способностима и својим интересовањима, а задовољство корисника је једини критеријум.

6.7. Ризична понашања

И код дечака и код девојчица се јављају тешкоће у социјалном функционисању, с тим што је код дечака више изражена злоупотреба психоактивних супстанци, насилничко понашање и чињење кривичних дела. Код девојчица је значајно више изражено самовољно напуштање установе, које је често дуготрајно, те је девојчица одсутна данима, понекад и недељама, заснивање ванбрачних заједница, бирање проблематичних партнера (корисници дрога, бескућници, криминалци), ступање у незаштићене сексуалне односе, велики ризик од полно преносивих болести, сексуалне експлоатације, малолетничке трудноће. У контакту са дечама, стиче се утисак да су они свесни тешкоћа које имају и макар вербализују негативан став према ономе што раде, и жељу да нешто промене. Код девојчица се често наилази на „зид“, ригидност и непопустљивост у понашању, потпуно су некритичне у односу на своје понашање, негирају проблем, не желе ништа да мењају, не прихватају савете стручних радника.

Када се посматра однос дечака према девојчицама, видљиво је да дечаци често негативно коментаришу понашање девојчица (промискуитет), називају их погрдним именима. С друге стране, девојчице не изражавају негативан став према тешкоћама које дечаци испољавају (психоативне супстанце, насилничко понашање, кривична дела). Стиче се утисак да је њима то „нормално“ и типично „мушки“ и условљено прихваћеним родним улогама и очекиваним обрасцима понашања.

Неопходно је схватити важност тога како родне друштвене конструкције маскулинитета и феминитета утичу на ставове и понашања дечака и младића и девојчица и девојака. За време адолесценције младићи и девојке су често укључени у различита ризична понашања. Оваква понашања укључују, на пример, опијање, експериментисање са дрогама и искуства насиља, било као жртва или починилац. То је доба експериментисања у коме покушавају да схвате какав тип мушкарца или жена желе да буду у складу са родним конструктима. Недостатак освешћености о родним улогама, знања и вештина да се носе са овим искуствима излаже их ризику од девијантних понашања.

7. ЗАКЉУЧАК

Родна анализа је покушала да утврди у којој мери је услуга домског смештаја деце и младих родно осетљива и које су даље могућности да се кроз предложене препоруке унапреди стање у овој области и ублаже негативни родни утицаји на децу и младе.

Услуге домског смештаја пружају се деци и младима чије се потребе не могу задовољити у оквиру биолошке, сродничке или хранитељске породице или кроз услуге у заједници, на основу одлуке органа старатељства или суда, односно по упуту центра за социјални рад, до повратка детета или младе особе у биолошку породицу, односно до смештаја у сродничку или хранитељску породицу, усвојења или осамостаљивања.

Домски смештај деце и младих се реализује у складу са прописаним стандардима⁸ који ближе дефинишу стручне поступке процене и планирања. Процена потреба, снага, ризика, способности, и интересовања корисника и других лица значајних за корисника, као и процена капацитета. Процена узима у обзир културолошке и личне посебности корисника: географско и национално порекло, матерњи језик, верско опредељење, узраст, род, сексуалну оријентацију и др. У односу на резултате процене одређује се степен подршке кориснику и израђује индивидуални план услуге.

Према резултатима добијеним у анкетном истраживању све установе своје програмске активности прилагођавају процењеним индивидуалним потребама и способностима корисника и заступају родно неутрални приступ који ненамерно може подржати већ постојеће неједнакости у животу девојчица и дечака. Родна осетљивост подразумева свест о родним разликама и последицама које настају.

Различите родне улоге у тесној су вези са стереотипима и предрасудама које постоје у друштву и које обликују моделе понашања који су прихватљиви за девојчице, с једне и дечаке с друге стране. Врло често се у свакодневном животу сусрећемо са „декларативном“ равноправношћу, а ипак девојчице и жене теже остварују приступ ресурсима (новац, моћ, здравље, сигурност, знање, образовање, мобилност и др), и теже остварују своја основна права (грађанска, социјална и политичка), због улога које су друштвено одређене женама и мушкарцима. Родна улога мушкарца и дечака такође доноси низ негативних последица као што је већа стопа смртности у саобраћајним несрећама, веће стопе насиља и самоубиства, те веће стопе коришћења алкохола и психоактивних супстанци у односу на жене и девојке.

Неопходно је, ради добробити и дечака и девојчица, обезбедити да програмске активности укључују родну перспективу у рад са децом и младима у установама социјалне заштите.

8. ПРЕПОРУКЕ

- Потребно је континуирано професионално усавршање професионалаца у систему социјалне заштите који раде са децом и младима, у областима родне равноправности и забране дискриминације. Професионалци који раде са децом и младима треба да имају знања и вештине да препознају постојање негативних родних стереотипа (који омогућују и репродукују неједнак однос мушкараца и жена), последице које та неједнакост изазива, као и начине за смањење присуства и утицаја стеротипа и постизање веће равноправности;
- Родна осетљивости треба да буде заступљена у свим аспектима пружања услуге: у стручном раду, креирању интерних процедура и правила установе, осмишљавању садржаја рада са корисницима итд. Податак о полној структури корисника на смештају, установе треба да узимају у обзир приликом планирања начина на који ће бити организоване програмске активности у оквиру услуге. Значи да је потребно планирати све ресурсе установе према различитим потребама и дечака и девојчица. Са аспекта практичног рада и

⁸ Правилник о ближим условима и стандардима за пружање услуга социјалне заштите ("Службени гласник РС", бр. 42 /2013, 89 /2018, 73 /2019).

планирања родно сензитивне услуге домског смештаја, потребно је приликом креирања садржаја имати у фокусу различите потребе дечака и девојчица који нису родно неутрални;

- У бризи о репродуктивном здрављу деце и младих дужну пажњу посветити освешћивању родних стереотипа и њиховој елиминацији, питању родних односа, комуникације међу половима, одговорног сексуалног понашања, партнерског насиља и са тог аспекта планирати активности. Подстицати на укључивање у ове активности и теме дечаке и девојчице;
- Настојати да се умање утицаји родних стереотипа у погледу избора занимања која су типично „мушка“ или „женска“ и подржавати и другачије одабире уколико су ускладу са способностима и афинитетима. Нпр. може се организовати посета представника/ца родно нетипичних занимања, оснаживати, подстицати за опробавање дечака и девојчица у различитим вештинама у оквиру радионица у установи;
- У развоју животних вештина за самосталан живот дечака и девојчица, нарочито пажњу усмерити на девојчице које су већем ризику због родних разлика да буду мање успешне у процесу осамостаљивања од дечака и да постану жртве насиља, нежељеног родитељства, сиромаштва и социјалне искључености и др. Управо због последица родних стереотипа важно је оснаживањем младих да препознају штетне друштвене норме и да им се ефективно супротставе;
- Адолесцентски период је повезан са жељом за експериментисањем са разним облицима асоцијалног понашања и идентификовањем са често негативним узорима у жељи да схвате какав тип девојке или момка желе да буду. У овој фази је значајно освешћивање дечака и девојчица о родним улогама и пружање знања и вештина како да се изборе са изазовима. Младе треба подучавати кроз васпитање и образовање о механизмима и негативним ефектима традиционалних родних норми и пружити им сигурну средину у којој могу да изразе аутентична интересовања и праве животне изборе у складу са њима. Уколико се родна социјализација препусти стихијским друштвеним токовима, примесе традиционализма у уверењима младих, искуства дискриминације са којом су се суочили и опажање родних разлика у друштву и даље се репродукују стварајући друштвену неједнакост која ограничава прилике и могућности женама и мушкарцима;
- Пружање услуге домског смештаја деци и младима захтева интегрисање родно освешћеног приступа у свим сегментима услуге и подразумева предузимање родно специфичних активности у правцу елиминације негативних родних стереотипа и промовисање родне равноправности.

Самосталне саветнице за истраживачке послове

Александра Раичевић

Марина Вукотић